

Forrás: <https://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2021/09/suzanne-popp-az-iskolai-tortenelemtanitas-didaktikai-megkozelitesei-12-02-02/>

Popp, Susanne¹

***„Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”,
„világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai
történelemtanítás didaktikai megközelítései²***

Az előadás egy nemzetközi összehasonlító kutatás eredményein alapul, amely az egyetemes történelem tanterveit és tankönyveit vizsgálja. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az angolszász world history gyűjtőnév, amelyet a nemzetközi szakmai diskurzus használ, nagyon különböző jelentésű lehet, és eltérő didaktikai koncepciókat és nevelési célokat foglalhat magába.

A négy legjellemzőbb koncepció: az „emberiség történelme” (history of mankind), amely az emberi társadalmak fejlődésének mérföldköveire fókuszál; az „egyetemes történelem”, vagyis az, ami kívül esik a saját nemzeti állam és kulturális hagyományok történetén; a „világtörténelem” (global history), amely a régiókon átívelő és globális interakciókat és kapcsolatokat vizsgálja; és végül a „nagy történelem” (big history), amely magában foglalja az ősrobbanástól a napjainkig tartó időszakot, és az emberiség történelmére úgy tekint, mint amely csak kis része a földi élet történetének.

A fogalmak tisztázására van szükség ahhoz, hogy közösen meg tudjuk vitatni az egyetemes történelem iskolai tanításra vonatkozó új koncepciókat. A világon leginkább jellemző típus, amely kizárja a nemzeti történelmet az egyetemes történelemből, és szembeállítja a kettőt anélkül, hogy összekapcsolná őket, semmiképpen nem felel meg a jelen és a belátható jövő kihívásainak.

Előadásom egy nemzetközi összehasonlító kutatás eredményein alapul, amely az egyetemes történelem tanterveit és tankönyveit vizsgálta. A kutatás során nyilvánvalóvá vált, hogy az angolszász „egyetemes történelem” (world history) gyűjtőnév, amelyet a nemzetközi szakmai diskurzus használ, nagyon különböző jelentésű lehet, és eltérő didaktikai koncepciókat és nevelési célokat foglalhat magába.

Ezeknek az egyetemes történelem-koncepcióknak közös pontja, hogy egyrészt igyekeznek meghaladni a nemzeti történelmet középpontba állító történelemtanítás korlátait, horizontjuk többé-kevésbé globális. Másrészt mindig hivatkoznak a jelen valamely nagy kihívására, mint például a globalizáció dinamikája, a környezeti válság, a

Popp, Susanne: „Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”, „világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai történelemtanítás didaktikai megközelítései

világbéke vagy az emberi haladás. Ugyanakkor ez lehet valamely imperialista, felsőbbrendűsége törekvő nevelési ideál is, hiszen legalábbis a múltban ez motiválta az egyetemes történelem iskolai tanításának bevezetését.

Terminológiai zűrzavart okoz, ha az egyetemes történelem kifejezést alkalmazzuk minden olyan didaktikai megközelítésre és tantervre, amely túlmutat a nemzeti történelem tanításának hagyományos keretein. Sőt, azokban az esetekben is, amikor az egyetemes történelem kifejezés valójában csak a tanítás rövid szakaszait, valamiféle kitérőket jelent más, idegen térségek története felé. Kézenfekvő, hogy az ilyen fajta szaknyelvi pontatlanság az egyetemes történelem fogalommal kapcsolatban jelentősen akadályozza a tudományos, különösen a nemzetközi összehasonlító kutatást. De talán ennél is fontosabb, hogy e hiányosság megnehezíti az egyetemes történelem szerepének újraértelmezését az iskolai oktatásban. Hiszen, amint a „nagy történelem” (big history) nevű megközelítés rámutat, sürgősen újra kell gondolnunk a megszokott, egyetemes történelmi tanterveket, hogy jobban legyőzhessük az Európa-központúságot, érvényesítsük a posztkoloniális szempontokat, tekintettel legyünk a globális migráció jelenségére, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségekre és a környezeti válságra. Ezért először tisztáznunk kell az egyes koncepciók terminológiai részleteit, majd kritikának kell alávetnünk őket. Ez a célja ennek az előadásnak.

A következőkben **négy koncepciót** szeretnék röviden felvázolni, amelyek véleményem szerint az egyetemes történelmi tantervek négy, elméleti és szemantikai szempontból releváns típusát képezik.

Az első típus az „*emberiség történelme*” (*history of mankind*). Ez kifejezetten szekuláris koncepció, mely az emberi faj történetét fejlődésként fogja fel, és az emberi társadalmak fejlődésének mérőföldköveire összpontosít, főleg az egyetemes mintázatokat keresve bennük. Az egyetemes történelmi vagy világtörténelmi tantervek egy másik, nagyon népszerű típusa azt tekinti a hagyományos értelemben vett „*egyetemes történelemnek*” (*world history*), ami kívül esik a saját nemzeti állam és a kulturális hagyományok történetén. Harmadrészt a „*globális történelem*” (*global history*) koncepciójáról lesz szó, amely a régiókon átívelő és globális interakciókat és kapcsolatokat vizsgálja, valamint a globalizáció történetét. Végül a „*nagy történelem*” (*big history*) koncepciója magában foglalja az ősröbbségtől a napjainkig tartó időszakot, és az emberiség történelmére úgy tekint, mint amely csak kis része a földi élet történetének, és amelynek általános mintázatait keresi.

1) Először az „*emberiség történelme*” (*history of mankind*) nevű megközelítésről. Az egyetemes történelem tantárgy kezdetei arra az időre mennek vissza, amikor a nemzeti történelem még nem volt iskolai tantárgy. Az európai felvilágosodás újfajta egyetemes történelmet teremtett. Szekuláris történelemfelfogást, amely az emberi fajt kollektív történelmi szereplőnek tekintette, amely a környezetével folytatott racionális interakcióban létrehozta saját történelmét, a haladás eszméjét követve.

Ma gyakran kritizálják posztkolonialista nézőpontból azt a képet, amelyet az európai felvilágosodás rajzolt az emberiség helyéről a történelemben. Kifogásolják, hogy Európa-központú, sőt akár rasszista. Ennek megvitatására most nincs lehetőség. Azt azonban szeretném hangsúlyozni, hogy az emberiség történelmének szekuláris, tudományos ismereteken, és nem teológiai dogmákon alapuló bemutatását még ma is sok támadás éri, illetve vita övezi. Ez tetten érhető például az evolúció elméletének tagadásában, és nemcsak az Egyesült Államokban.

A felvilágosodásban gyökerező „*emberiség történelme*” nem vagy alig befolyásolta a történelemtanítás történetét, amelyet a nemzetté válás folyamata határozott meg, a

Popp, Susanne: „Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”, „világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai történelemtanítás didaktikai megközelítései

patriotizmusra, nem pedig a kozmopolitizmusra nevelés. Továbbá az „emberiség történelme” filozofikus, spekulatív megközelítése a XIX. századtól kezdve már nem felelt meg a fejlődő történettudomány módszertani követelményeinek sem. Az „emberiség történelme” igen sokszínű koncepciója ugyanakkor ismételten nagy jelentőségű szellemi irányzatok kialakulását segítette elő az elmúlt két évszázadban, gondoljunk csak a történelem marxista felfogására.

Végül megjegyzendő az is, hogy a hidegháború korának vége óta a világ könyvpiacain nagy sikert értek el az „emberiség történelme” jegyében íródott alkotások. Föltehetjük kérdést, hogy ez vajon nem valamely iránymutatás iránti általános igényből fakad-e.

- 2) Most rátérek a hagyományos értelemben vett „**egyetemes történelemre**” (*world history*). Nem az „emberiség történelme”, hanem az egyetemes történelem egy bizonyos típusa határozta meg a nemzetállamok iskolai történelemtanítását.

Ma az egyetemes történelem a világon nagyon sok iskolarendszerben önálló tantárgy, vagy pedig egy átfogó történelemtanterv része, amely a nemzeti történelmet mutatja be, de kiegészíti egyetemes történelmi nézőpontokkal, melyek birodalmakat, államokat vagy úgynevezett nagy civilizációkat mutatnak be az egyes korszakokban. Ez a tantervi struktúra, mely világszerte népszerű, nagyon messze van az „emberiség történelme” integráns koncepciójától, mivel a történelem mint iskolai tantárgy hivatkozási pontja itt egyértelműen az adott ország nemzeti történelme. Ebből fakadóan az egyetemes történelem mindenütt alapvetően az, ami kívül esik a nemzeti történelmen. Emiatt viszont az egyetemes történelmi tantervek könnyen kimutathatóan nemzeti jelleget öltenek. Itt szemantikai ellentét mutatkozik a saját nemzetállammal és nemzeti történelemmel azonosított „mi” és az egyetemes történelem által kifejezett „nem mi” között, ahol az utóbbinak is az adott ország nemzeti történelme a fő viszonyítási pontja.

- 3) A „**globális történelem**” (*global history*) a következő koncepció. Az angolszász tudományosság nem különbözteti meg olyan szigorúan a hagyományos értelemben vett „egyetemes történelmet” és a „globális történelmet”, mint más tudományos közösségek. A „globális történelem” megkülönböztető jegye, hogy szeretné meghaladni azokat az elméleti és az empirikus hiányosságokat, amelyeket az úgynevezett metodológiai nacionalizmus okoz a kutatásban és a történetírásban.

A hagyományosan strukturált „egyetemes történelem” politikai egységek, birodalmak, nemzetállamok sorának a története, míg a „globális történelem” elsősorban régiókat átfogó és globális cserefolyamatokat, kölcsönhatásokat tárgyal, valamint ezek hatását a helyi, regionális és nemzeti alrendszerekre.

A „globális történelem” koncepciója jelentősen különbözik az egyetemes történelemnek a világban domináns tantervi struktúráitól. Nem csak arról van szó, hogy a helyi, regionális és nemzeti egységek történelmét régiókon és nemzeteken átnyúló globális folyamatok szemszögéből vizsgálja, hanem arról is, hogy az egyes nemzeti történelmek szélesebb keretekbe ágyazódnak, ahol a saját nemzet a nemzetek egyikévé válik. A „mi” és a „nem mi”, azaz a nemzetállam és a világ többi részének szembeállítására teljesen abszurdnak tűnik a „globális történelem” szemszögéből.

Amennyire az újabb nemzetközi trendeket ismerem, nincs ilyen, kifejezetten globális jellegű iskolai tanterv. Értékes mintául szolgál viszont az igen alaposan átgondolt *National Standards for World History* nevű tanterv, amelyet Ross Dunn és társai

Popp, Susanne: „Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”, „világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai történelemtanítás didaktikai megközelítései

készítettek a Los Angeles-i Kaliforniai Egyetemen működő Országos Történelemtanítási Intézetben az 1990-es években.³

Ez a tanterv is párhuzamosan alkalmazandó a nemzeti történelem tantervével, de a hagyományos tantervekkel szemben itt az egyetemes történelem struktúrája azon a gondolon alapul, hogy a régiókon átívelő és globális kapcsolatok egyre szorosabbá válnak az emberiség történelmében.

Az mindenestre megfigyelhető, hogy az egyetemes történelem mai iskolai tantervei világszerte sok globális témával, ötlettel gazdagodtak. Ilyenek például az emberek, az eszmék, az áruk vándorlásának hatása a történelemben általában, illetve a helyi történelmekben. Ez azonban, tudomásom szerint, sehol sem változtatott az ideológiai szempontból nagyon vitatható komplementer szerkezeten: a mi nemzeti történelmünk az egyik oldalon, illetve az egyetemes történelem mint minden más nép történelme a másik oldalon.

- 4) Rátérek a „*nagy történelem*” (*big history*) tárgyalására. A „nagy történelem” kétségkívül származtatható a felvilágosításban gyökerező „emberiség történelme” hagyományából. Közös pontjuk a határozottan racionális és szekuláris megközelítés, amely történeti szempontból kívánja megérteni az emberi faj helyzetét a világban, és azonosítani a történelmi fejlődés hosszú távú, alapvető mintázatait és változásait. Újdonság viszont a történészek és a természettudósok szoros együttműködése, amely lehetővé teszi, hogy a történelem ívét az ősröbbanástól napjainkig megrajzolják. Emiatt az emberiség történelme sokkal átfogóbb, évmilliárdokra kiterjedő keretbe illeszkedik, ami meglehetősen relativizálja az embert középpontba helyező gondolkodás- és viselkedésmódokat.

Egy másik újdonság az emberiség történelmének alárendelése az ökológia-történeti kereteknek. Ez az ún. antropocén koncepció,⁴ mely felhívja a figyelmet arra a veszélyre, hogy az ember képes lerombolni a rendszerszintű környezeti feltételeket, amelyek az emberi faj fennmaradását biztosítják.

Végül döntő jelentőségű közös pont az „emberiség történelme” koncepcióval, hogy a „nagy történelem” is a ráció, az emberi értelem és a tudomány teljesítőképességéből indul ki, amely képessé teszi az emberi fajt arra, hogy felismerje az óriási méretű összefüggéseket, azonosítsa a problémákat és a kihívásokat, gondolkodva a megfelelő megoldásokon.

A történelmi elemzés hatalmas térbeli és időbeli keretei miatt a „nagy történelem” természetesen nem tudja megjeleníteni az emberi társadalom komplex történelmét, a szokásos politikai, gazdasági, társadalmi, eszmei dimenziókat úgy, ahogyan azt a történelem tantárgy tanterveiből ismerjük. Ezért a „nagy történelem” nem felváltja a létező tanterveket, hanem kiegészíti azokat.

Ezzel együtt komolyan kell venni a belőle fakadó figyelmeztetést. A történelemdidaktikának és a történelemtanításnak le kell győznie azt a szemléletmódot, mely kizárólag az embert állítja a középpontba, és amely implicit módon jellemzi sok elméleti megfontolását és a történelemtanítást, különösen az egyetemes történelmi tantervek esetében.

Az **összegzéshez** érkeztem. Remélem, hogy előadásom megmutatta, hogy tudományágunknak pontosabb szakkifejezésekre és elemzési keretekre van szüksége a tágan értelmezett egyetemes történelem kutatásához. Ez egyaránt igaz az elméleti

Popp, Susanne: „Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”, „világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai történelemtanítás didaktikai megközelítései

kutatásokra és azokra az empirikus kutatásokra, amelyek a világon előforduló egyetemes történelmi tantervekre és tankönyvekre irányulnak. A fogalmak tisztázására van szükség ahhoz is, hogy közösen meg tudjuk vitatni az egyetemes történelem iskolai tanításra vonatkozó új koncepciókat.

A világon leginkább jellemző típus, amely kizárja a nemzeti történelmet az egyetemes történelemből, és szembeállítja a kettőt anélkül, hogy összekapcsolná őket, semmiképpen nem felel meg a jelen és a belátható jövő kihívásainak. Nem csak arról van szó, hogy a diákok legyenek képesek elhelyezni saját nemzeti történelmüket a szélesebb, globális keretek közé, illetve egy adott kapcsolatrendszerben, hanem arról is, hogy az egyetemes történelemnek olyan tantervi területté kell válnia, amely módot nyújt megvitatni azokat a történelmi szempontokat, amelyek az ökológiai kérdésekkel, az Európa-központúsággal, a rasszizmussal, a posztkolonializmussal és a globális méretekben növekvő társadalmi egyenlőtlenségekkel kapcsolatosak. Ez ma még nem valósul meg.

ABSTRACT

Popp, Susanne

History of Mankind – World History – Global History – Big History: International Approaches in History Education

The lecture is related to an international comparative research project that examines the curricula and textbooks of world history. It became clear that the Anglo-Saxon collective term “world history” used in international professional discourse have very different meanings and include different didactic concepts and educational goals.

The four most characteristic concepts are: “history of mankind,” which focuses on milestones in the development of human societies; ‘universal history’, that means everything outside the national history and cultural traditions; “global history”, which examines cross-regional and global interactions and relationships; and finally, the “big history,” which covers the period from the Big Bang to the present day, and sees the history of mankind as only a small part of the history of life on earth.

Clarification of concepts is needed in order to jointly discuss new concepts of world history in school teaching. The most characteristic type in the world, which excludes national history from universal history and contrasts the two without connecting them, in no way meets the challenges of the present and the foreseeable future.

JEGYZETEK

¹ Prof. Dr. Susanne POPP, az Augsburgi Egyetem professzora, a Nemzetközi Történelemdidaktikai Társaság elnöke.

² Fordította Dr. GYERTYÁNFY András, a PTE Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Modernkori Történelmi Tanszék tanársegédje.

Popp, Susanne: „Az emberiség történelme”, „egyetemes történelem”, „világtörténelem”, „nagy történelem”, mint az iskolai történelemtanítás didaktikai megközelítései

³ [National Standards for World History: Exploring paths to the present](#). Preface, [1994]. The Preface to the *National Standards for World History*.

<http://www.hartford-hwp.com/archives/10/159.html> (Letöltés: 2021. jún. 2.)

Továbbfejlesztett, internetalapú változata a *World History for Us All*:

<https://whfua.history.ucla.edu/>

(A szerk.)

⁴ Az antropocén az a földtörténeti kor, amikor a Földön az emberi hatás immár domináns befolyásossá válik. Kezdeté a XVIII. századra, megerősödése a XX. századra tehető, a vége a távoli jövőbe prognosztizálható. (A szerk.)